

САМОСВІДОМІСТЬ ЯК ПІДГРУНТЯ РЕФЛЕКСИВНОСТІ ТА ВАЖЛИВИЙ ПОКАЗНИК ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті подається роль самосвідомості у формуванні професіоналізму майбутніх учителів фізичного виховання. Важливим елементом самосвідомості особистості є самооцінка, яка безпосередньо впливає на самовиховання, є основним показником сформованості самосвідомості. Визначено, що самосвідомість є прикінцевим результатом сформованості професіоналізму майбутнього вчителя і реально відображає процес професійного становлення та розвитку педагога ще на етапі навчання у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: самосвідомість, рефлексивність, професіоналізм.

Постановка проблеми. Стійка рефлексивна позиція є важливою умовою сформованої професійної самосвідомості вчителя. Вона передбачає здійснення постійного аналізу власних дій і станів особистості. Недостатність розвиненості у вчителя професійного самоаналізу проявляється в неадекватних оцінках різних аспектів особистісних якостей, власної діяльності та поведінки. Це заважає продуктивній взаємодії з іншими суб'єктами педагогічного процесу (учнями, батьками, колегами) та розв'язанню педагогічних завдань.

Накопичення досвіду в процесі педагогічної діяльності є необхідною, але недостатньою умовою зростання професіоналізму педагога. Вважаємо, що її розвиток відбувається лише за умов постійного осмислення, аналізу власної педагогічної діяльності, вчинків, поведінки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема формування самосвідомості розглядається в працях як філософів, так і психологів. У філософії самосвідомість розглядається як важливий складовий компонент свідомості, яка «орієнтована на аналіз, усвідомлення, цілісну оцінку людиною власних знань, думок, інтересів, ідеалів, мотивів поведінки, дій, моральних властивостей тощо. За допомогою самосвідомості людина реалізує ставлення до самої себе, здійснює власну самооцінку як мислячої істоти, здатної відчувати» [7, с. 154].

У психології самосвідомість визначається як найвищий рівень розвитку свідомості – основа формування розумової активності та самостійності особистості в її судженнях та діях [6], усвідомлення людиною себе, власних якостей [4].

Самосвідомість – це «виділення людиною себе з об'єктивного світу, усвідомлення й оцінка свого ставлення до світу, себе як особистості, своїх вчинків, дій, думок і почуттів, бажань та інтересів» [8, с. 321].

Професійна самосвідомість у літературних джерелах розглядається як:

– механізм, який забезпечує саморегулювання особистістю власної професійної діяльності на основі усвідомлення своїх прагнень і можливостей у цій діяльності; показник ступеня оволодіння професією,

що дає можливість визначити причини своїх успіхів і невдач, вносити необхідні корективи в діяльність, визначати перспективи власного професійного самовдосконалення (Л. Карпова);

– мотиваційно-ціннісне ставлення до власного досвіду педагогічної діяльності з точки зору особистого внеску в розвиток та становлення особистості учня; усвідомлення і переживання суб'єктивної значущості розвитку й особистісного росту учня як вирішальної умови власної самореалізації у професії; виявлення та розпізнавання якості особистісних утворень та властивостей свого «Я»; готовність до реформування педагогічної діяльності (В. Сластьонін);

– складний особистісний механізм, що відіграє активну роль у діяльності вчителя, за допомогою якого можливий активний саморозвиток, свідоме формування в собі професійно значущих якостей, професійної компетентності та професійної майстерності (В. Козієв);

– інстанція, у якій відбувається оцінка набутих досягнень, планування напрямів саморозвитку (Ю. Кулюткін).

До зазначених вище думок додаємо, що самосвідомість є прикінцевим результатом сформованості професіоналізму майбутнього вчителя і реально відображає процес професійного становлення та розвитку педагога ще на етапі навчання у вищому навчальному закладі.

Мета пропонованої роботи – розглянути самосвідомість як підґрунтя рефлексивності та важливий показник сформованості професіоналізму майбутніх учителів фізичного виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку, самосвідомість є підґрунтям рефлексивності людини. Вона є механізмом, який забезпечує саморегулювання особистістю власної професійної діяльності на основі усвідомлення особистих прагнень і можливостей у професійній діяльності, а також показником ступеня оволодіння вчителем професією, що дає можливість визначити причини успіхів і невдач, вносити необхідні корективи до діяльності, визначати перспективи професійного самовдосконалення, охоплювати всі

компоненти професіоналізму (мотиваційний, змістово-операційний, рефлексивний).

Усі компоненти професіоналізму взаємозалежні та взаємозумовлені. У зв'язку з цим ми вважаємо, що професійну самосвідомість можна розглядати як усвідомлення особистістю себе в педагогічній діяльності, а саме:

- усвідомлення власних потреб, інтересів, прагнень, ціннісних орієнтацій, соціальних ролей та мотивів професійної діяльності;
- оцінка своїх професійних можливостей (знань, умінь, навичок, якостей);
- формування власного індивідуального стилю діяльності.

На основі теоретичного аналізу проблеми ми впевнилися в тому, що усвідомлення, критичний самоаналіз і визначення шляхів конструктивного удосконалення педагогічної діяльності відбувається за допомогою рефлексії. Саме цей процес допомагає вчителю подивитися на свою професію з позиції іншої людини, розвинути відповідне ставлення до неї, зайняти позицію поза нею, над нею, для судження про неї.

Рефлексивний компонент у структурі професіоналізму вчителя відтворює уявлення педагога про себе, особистісні якості та результати діяльності; це також сфера самооцінки, яка формує навички самоаналізу особистої діяльності.

Рефлексія визначає ставлення вчителя до самого себе як до суб'єкта професійної діяльності, передбачення себе в педагогічній ситуації. Здібність порівнювати, зіставляти власне бачення себе з оцінками інших учасників взаємодії допомагає вчителю усвідомити те, яким він насправді сприймається й оцінюється іншими.

Вважаємо, що рефлексія пов'язана з прагненням учителя до аналізу, узагальнення, осмислення досвіду власної роботи, оцінки її з позиції соціальної значущості. Такий аналітичний підхід, тобто установка учителя на постійний «зворотний зв'язок»; уміння бачити й оцінювати отриману інформацію з позиції учня; оцінка результативності та доцільності застосованих ним педагогічних впливів, способів розв'язання педагогічних завдань і вирішення соціально-психологічних ситуацій є найважливішим шляхом формування професіоналізму педагога. Рефлексивна позиція влітається в усі аспекти навчально-виховного процесу вищого навчального закладу і є завжди необхідною та актуальною.

Рефлексивні здібності учителя проявляються, перше, в умінні ввійти в «рефлексивну» позицію стосовно самого себе, а, по-друге, в умінні сприяти розвитку особистості учня. Практична здібність і готовність надати учневі допомогу в розкритті творчих здібностей і можливостей зумовлюється рівнем педагогічного рефлексивного мислення, яке передбачає як аналіз та оцінку власних дій з управління пізнавальною діяльністю учня, так і його здібність «входити» в позицію учня з тим, щоб глибше усвідомити перебіг педагогічної ситуації та труднощі, які при цьому виникають.

За недостатньо високого рівня рефлексії учитель схильний нав'язувати учневі свій спосіб мислення і свої навчальні дії, що негативно впливає на розвиток творчого мислення учнів. Надання допомоги учневі у важкій або проблемній ситуації мало чим відрізняється від його власних дій у розв'язанні цього завдання. Учитель часто не усвідомлює того, що майже прямо передає школярам свій спосіб мислення, рішення, поведінки, що, як правило, не дає ефективного результату, ускладнює реальне просування учня в розвитку. Надмірна орієнтація «на себе», на свій «дорослий» спосіб мислення свідчить про невміння об'єктивно оцінювати й аналізувати власний стиль взаємодії.

Тому ми наголошуємо, що важливою умовою формування професіоналізму майбутніх учителів фізичного виховання є удосконалення його рефлексивної позиції, а саме: здібності ставити себе в позицію учня, бачити й оцінювати труднощі його очима, прогнозувати необхідні та значущі для нього форми допомоги. Уміння оцінювати ефективність отриманого результату взаємодії дуже важливе, оскільки саме в оцінці здійснення задуму вчитель отримує інформацію для подальшого проектування. У вчителя не може бути розвинена самосвідомість без сформованої здатності до рефлексивної регуляції власної діяльності.

Важливим елементом самосвідомості особистості є самооцінка, сутність якої полягає в усвідомленні себе і певного ставлення до себе, а тому об'єктивна самооцінка, яка безпосередньо впливає на самовиховання, є основним показником сформованості самосвідомості.

Чисельні дослідження доводять, що самосвідомість і самооцінка не бувають стихійними, їх виникнення ґрунтується на попередньому розвитку особистості, спрямованому на пізнання і перетворення як себе, так і суспільства [1, 2, 3].

Самооцінка відіграє велику роль у процесі досягнення вчителем педагогічної майстерності, тому при підготовці майбутніх учителів фізичного виховання ми прогнозували формування у студентів уміння оцінювати себе і свої професійні дії.

У своєму розвитку самооцінка проходить декілька етапів, які пов'язані з усвідомленням віку та діяльності суб'єкта – носія самосвідомості. Кожен етап передбачає пізнання себе й оцінку своїх сил і можливостей, критичне ставлення до себе і результатів власної діяльності. Онтогенез розвитку самооцінки включає:

- накопичення знань про себе;
- усвідомлення нормативів розвитку;
- оцінювання себе на основі цих знань і нормативів розвитку;
- прояв перетворювальної функції самосвідомості, яка виражається у самовдосконаленні особистості як суб'єкта майбутньої професійної діяльності [3, с. 41].

У дослідженнях А. Бодальова, Л. Божович, А. Ковальова та інших психологів показано, що усвідомлення властивостей і якостей особистості, певний рівень самооцінки є необхідною передумовою са-

мовиховання. Науковці також звертають увагу на залежність між розвитком самооцінки і ставленням людини до самовиховання, ефективністю роботи над собою [1].

Вважаємо, що самооцінка є показником певного психічного розвитку особистості і виступає рівнем самовизначення особистості, дзеркалом особистісних якостей людини. Вона по-різному регулює діяльність, залежно від міри своєї адекватності. Здатність особистості до адекватної самооцінки є ефективним засобом управління процесом самовиховання.

Майбутні вчителі переважно погано уявляють сильні й слабкі сторони своєї особистості, не знають і не використовують потенційні можливості її розвитку. Частіше за все спроби самовдосконалення в них спрямовані тільки на накопичення знань, а не на розвиток якостей, які необхідні для повсякденної педагогічної діяльності [5, с. 249].

ЛІТЕРАТУРА

1. Божович Л. И. Избранные психологические труды: проблемы формирования личности / Л. И. Божович. – М., 1995. – 209 с.
2. Естафьева Е. А. О роли самооценки в подготовке воспитателя / Е. А. Естафьева // Формирование воспитателя общеобразовательной школы в педагогическом вузе. – К., 1984. – С. 39-43.
3. Кацова Л. И. Діяльний підхід в підготовці вчителя і педагогічна практика / Л. И. Кацова, Д. О. Вельдбрехт // Сучасний вчитель і його науково-педагогічна підготовка [за ред. І. І. Кобиляцького]. – Херсон, 1991. – 165 с.
4. Немов Р. С. Психология: учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: в 3 кн. – 4-е изд / Р. С. Немов. – М.: Гума-

REFERENCES

1. Bozhovich L.I. Selected psychological works: problems of identity formation / L.I. Bozhovich. - M., 1995. - 209 p.
2. Yestafieva E.A. Revisiting the role of self-assessment in preparation tutor / E.A. Yestafeva // Formation of secondary school educator in pedagogical high school. - K., 1984. - P. 39-43.
3. Katsova L.I. Active approach to the preparation of teachers and teaching practice / L.I. Katsova, D.O. Weldbreh / A modern teacher and his scientific and pedagogical training [ed. by I.I. Kobyliatskiy]. - Kherson, 1991. - 165 p.
4. Nемов R.S. Psychology: Textbook. for students of higher educational institutions: 3 Vol. - 4th ed / R.S. Nемов. -

С. И. Кара

САМОСОЗНАНИЕ КАК ФУНДАМЕНТ РЕФЛЕКСИВНОСТИ И ВАЖНЫЙ ПОКАЗАТЕЛЬ СФОРМИРОВАННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

В статье представлена роль самосознания в формировании профессионализма будущих учителей физического воспитания. Важным элементом самосознания личности является самооценка, которая непосредственно влияет на самовоспитание, является основным показателем сформированности самосознания. Определено, что самосознание является конечным результатом сформированности профессионализма учителя и реально отражает процесс профессионального становления и развития педагога еще на этапе обучения в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: самосознание, рефлексивность, профессионализм.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших пошуків. Отже, уміння особистості збирати, засвоювати, переосмислювати та вільно оперувати якомога більшим потоком інформації є одним із найважливіших чинників, що впливають на формування професіоналізму майбутніх учителів фізичного виховання. Під час навчання у вищому навчальному педагогічному закладі завдання викладачів, на нашу думку, полягає не тільки в тому, щоб формувати професійні знання, уміння та навички студентів, але й розвивати їхні особистісні якості, необхідні в майбутній професії, тобто формувати професійно компетентну та підготовлену особистість.

Подальші дослідження передбачається провести в напрямку вивчення інших проблем формування складових професіоналізму майбутніх учителів фізичного виховання.

- нит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – Кн. 1: Общие основы психологии. – 688 с.
5. Осипова Т. Ю. Формування професійно-орієнтованої особистості майбутнього вчителя: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Т. Ю. Осипова. – Одеса, 2001. – 248 с.
6. Словарь практического психолога [сост. С. Ю. Головин]. – Минск: Харвест, 1998. – 800 с.
7. Філософія: навч. посіб. – 2-е вид., перероб. і доп. / Л. В. Губернський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін. [за ред. І. Ф. Надольного]. – К.: Вікар, 2001. – 457 с.
8. Философский словарь. – М., 1981. – 621с.

- M.: Humanitarnyi izdatelskiy tsentr VLADOS, 2000. - Bk. 1: General principles of psychology. – 688 p.
5. Osipova T.Yu. Formation of professionally oriented personality of a future teacher: dis. candidate. ped. sciences: 13.00.04 / T.Yu. Osipova. - Odessa, 2001. - 248 p.
6. Dictionary of a practical psychologist [comp. S.Yu. Holovin]. - Minsk: Harvest, 1998. - 800 p.
7. Philosophy: teach. guidances. - 2nd ed., Revised. and add. / L.V. Hubenskiy, I.F. Nadolnyi, V.P. Andruschenko [Ed. by I.F. Nadolny]. - K.: Vikar, 2001. - 457 p.
8. Philosophical Dictionary. - M., 1981. – 621p.

S. I. Kara

CONSCIOUSNESS AS A BASIS OF REFLEXIVITY AND AN IMPORTANT INDICATOR OF FUTURE PHYSICAL TRAINING TEACHERS' PROFESSIONAL MATURITY

The stable reflexive position is an important condition of a teacher's professional consciousness maturity. It provides the continuous analysis of own actions and personality states. The insufficiency of the development of teacher's professional self-analysis is manifested in inadequate assessments of different aspects of personality qualities, private activity and behavior. It prevents the productive interacting with other subjects of pedagogical process (pupils, parents, colleagues) and solving pedagogical tasks. Gaining experience in the process of pedagogical activity is a necessary, but noncompulsory condition of growth of pedagogue's professionalism. We think that its development takes place under the conditions of constant understanding, analysis of own pedagogical activity, actions and behavior. We consider the self-assessment to be an indicator of a certain psychological development of a personality and think that it serves as a level of personality self-determination, a mirror of human's personality qualities. It regulates the activity in a different way, depending on the level of its adequateness. The personal ability to an adequate self-assessment is an efficient means of management of self-educational process. Future teachers can hardly understand strong and weak suites of their personality; they don't know and don't use potential opportunities of their personality development. In most cases attempts of self-improvement are directed only to the knowledge accumulation, but not to the development of qualities, which are necessary for everyday pedagogical activity. Thus, an ability of a personality to collect, learn, consider and operate the information is one of the most important factors, which influence the formation of future Physical Training teachers' professionalism. The main task of a teacher is not only to form professional knowledge, skills and abilities of students, but also to develop their personal qualities, which are extremely significant in their further work.

Keywords: consciousness, reflexivity, professionalism.

Подано до редакції 07.04.14
